

PROBLEMI SODOBNE DRUŽBE

TALENTI IN MOŽNOSTI

Nekaj misli o izkoriščanju intelektualnih potencialov naše mladine

Jan Makarovič

1

Statistički godišnjak FNRJ iz leta 1962 prinaša med drugim zanimive podatke o gibanju števila nezaposlenih v raznih državah v zadnjih desetih letih.

Podatki, ki so tam navedeni, kažejo, da ostaja nezaposlenost v večini zahodnoevropskih držav bolj ali manj enaka ali pa zmerno upada. Nezaposlenost upada celo v Italiji, pa čeprav tam še vedno zajema kar 3 % vseh prebivalcev.

Tudi ostale dežele ne kažejo izrazitih porastov nezaposlenosti. Z izjemo treh: Indije, ZDA in — Jugoslavije.

Največjo ekspanzijo nezaposlenosti srečamo v Indiji, kjer se je število nezaposlenih v borih petih letih (1955—1960) več kot podvojilo.

V ZDA znaša število nezaposlenih trenutno skoraj pet milijonov — v primerjavi z »niti«² dvema milijonoma v letu 1953. Relativno povečanje nezaposlenosti torej ni mnogo manjše kot v Indiji — absolutno povečanje nezaposlenosti v ZDA pa je vsekakor brez primere: saj je armada nezaposlenih naraščala v tem času za več kot pol milijona letno!

Kakšno pa je bilo gibanje nezaposlenosti v Jugoslaviji? Do leta 1955 je število nezaposlenih upadalo — takrat je doseglo minimum, 67 tisoč — po tem letu pa nenadoma sledi strm vzpon in konstantno večanje nezaposlenosti. Ob koncu leta 1961 je prijavljenih na zavodih za zaposlovanje delavcev že skoraj dvesto tisoč oseb. To število predstavlja dober odstotek vseh prebivalcev ali 6 % vseh zaposlenih.

Seveda ta pojav ne pomeni nujno kronične nezaposlenosti delavcev v naši državi. Upoštevati moramo prvič to, da je bilo približno dve tretjini oseb, ki pri nas iščejo zaposlitve, že prej v delovnem odnosu in da si mnogi od njih samo prebirajo delo. Razen tega pa nam število oseb, ki so prijavljene kot nezaposlene, ne pove ničesar o trajanju njihove nezaposlenosti.¹ Vsekakor pa nam dajejo te številke slutiti nenavadno veliko dinamiko in nestabilnost naše delovne populacije, ogromne premike v njeni strukturi, neuravnoteženost med zahtevami in potrebami delovnih mest ter strukturo te populacije — skratka, silno težo problematike, ki stoji pred našo kadrovsko politiko, zaposlovanjem in profesionalno orientacijo.

Toda v čem je pravzaprav vzrok nezaposlenosti? V stagnaciji našega gospodarstva, ki ne more več absorbirati toliko ljudi kot nekoč? V racio-

¹ Če bi se na primer nekega dne priglasilo na zavodu sto ljudi za zaposlitev, bi bili tisti dan vsi registrirani kot nezaposleni, pa čeprav bi že naslednji dan vsi dobili zaposlitev. Zato število prijavljenih nikakor ni identično s številom kronično nezaposlenih. Razen tega moramo upoštevati tudi to, da so med prijavljenimi tudi periodično nezaposleni sezonski delavci: pri njih je nezaposlenost neločljiva od njihovega načina dela.

nalizaciji in tehnizaciji delovnih procesov, ki ne potrebujejo več toliko ljudi kot prej? Smo zašli v krizo, kakršna je običajna v kapitalističnih državah — recimo v ZDA?

O vsem tem seveda ne more biti govora, če upoštevamo, da se je v preteklih letih ne le nezaposlenost, ampak tudi *zaposlenost* večala z naglico, ki ji na svetu skoraj ni primere. Število zaposlenih se je samo od leta 1958 do 1960 povečalo za polnih 16 % — s čimer se ne more pohvaliti niti Sovjetska zveza, kljub svojim ogromnim človeškim rezervam (tam je znašal prirast »vsega« 14 %) — da o ZDA (4 %) ali celo o Franciji (minus 1 %) niti ne govorimo! (Seveda pa je treba priznati, da je v tem času narasla nezaposlenost pri nas še bolj kot zaposlenost — za 21 %.)

Primerjava z ZDA torej ne vzdrži kritike.

Kaj pa Indija? Dežela z ogromnimi energetskimi potenciali, v polnem razmahu industrializacije — toda hkrati z ogromnimi rezervami kmečke delovne sile in silovito ekspanzijo prebivalstva! Če prištejemo v tej deželi naravnemu prirastku (število rojstev) še mehanični prirastek (naval kmetov v mesta) — bomo morali pač pričakovati porast nezaposlenosti, pa naj bosta povečanje proizvodnje in število zaposlenih še tako velika.

Nekoliko podobno situacijo verjetno imamo — ali pa smo jo imeli — tudi v Jugoslaviji. Naglo se razvijajoča industrija je črpala svoje kadre predvsem iz globokega rezervoarja agrarnih področij. Ljudje, ki so prihajali od tam, so bili mladi in voljni dela — toda strokovno neusposobljeni, nevajeni industrijskega načina dela. Zaradi vsega tega je bila njihova produktivnost nizka. Kvaliteto je bilo treba nadomestiti s kvantiteto. Delo, ki bi ga lahko ob širšem znanju, boljši organizaciji, večji izurjenosti izvršila peščica, je bilo treba opraviti »z združenimi močmi«.

Politika zaposlovanja je torej morala biti izrazito ekstenzivna — prej kot intenzivna — in je morala črpati na široko iz obstoječih rezerv, kot so bile pač dane in na razpolago.

Toda polagoma se pričinja ta neizčrpni rezervoar izčrpavati. Naravni prirastek upada. Na kmetih je vedno manj ljudi — kolikor pa jih je, so v pretežni meri le še starci, ženske in otroci, ki se seveda teže ločijo od doma in teže vključijo v industrijo. Število ljudi, ki iščejo zaposlitev, upada. S tem pa seveda upada tudi število nezaposlenih.

Pa tudi število zaposlenih se veča počasneje kot prej. S postopno tehnicizacijo in racionalizacijo delovnih procesov v industriji se tudi tempo zaposlovanja polagoma umiri in vedno bolj zaostaja za splošnim porastom proizvodnje: proizvodnost posameznika se namreč dviga. Industrija vedno bolj prehaja iz ekstenzivnega v intenzivno izkoriščanje človeškega potenciala. Vedno bolj aktualno postaja vprašanje organizacije dela, razporeditve kadrov, njihove usposobljenosti, izkoriščanja njihovih delovnih kapacitet. Malomarnost pri novačenju kadrov, ki je bila vsekakor še možna v prejšnji fazi razvoja, se v tej, naprednejši fazi, neredko bridko maščuje.

Vendar se Jugoslavija kot celota očitno še vedno nahaja v prvi fazi. Nezaposlenost še vedno narašča v skoraj enakem tempu v vseh republikah. Z eno samo izjemo, ki verjetno pomeni bližnjo perspektivo tudi za ostale republike. Ta izjema je Slovenija.

Medtem ko se je nezaposlenost v letih 1955—1960 povečala v Srbiji, Bosni in Hercegovini ter Makedoniji več kot trikrat, v Črni gori štirikrat, v Kosmetu šestkrat, na Hrvaškem pa 2,5-krat, je nezaposlenost v Sloveniji skoraj popolnoma enaka v začetku in na koncu te periode. Če vzamemo samo tiste nezaposlene, ki iščejo *prvo* zaposlitev, pa jih je bilo leta 1961 v Sloveniji celo manj kot leta 1955. Število nezaposlenih sicer tudi v Sloveniji po letu 1955 narašča (enako kot v drugih republikah) in doseže leta 1959 skoraj deset tisoč — toda po tem letu spet naglo upade, za razliko od vseh drugih republik, kjer nezaposlenost nezadržno raste v istem tempu kot prej.

Delovne rezerve v kmetijstvu so v Sloveniji v glavnem izčrpane. Na mehanični prirastek torej ni računati. Število rojstev pa znaša zadnja leta le nekako 3 % vseh zaposlenih in torej ravno še zadostuje za zmeren porast zaposlenosti² ter kritje naravnega odtoka iz proizvodnje.

Pa tudi relativno visoka starostna struktura zaposlenega prebivalstva (glede na jugoslovansko povprečje!) in velik odstotek zaposlenih žensk³ govorita za to, da se rezerve delovne sile v Sloveniji začenjajo izčrpavati. Kadar je namreč izbira kadrov večja kot izbira delovnih mest, se navadno najprej zaposlijo mlajši delavci, in to moški. Ženske se navadno zaposlijo šele takrat, ko ni več na razpolago moških.

Spričo vsega tega postaja vse bolj akutno vprašanje, kako bomo najuspešneje in najkoristneje razmestili in usposobili delavce, ki jih imamo na razpolago. Vsak med njimi je potreben, vsak je dragocen.⁴ V teh pogojih si ne moremo več privoščiti nezaposlenosti, saj predstavlja vsak nezaposlen po drugi strani luknjo, prazno mesto v gospodarstvu. Ne moremo si več privoščiti neusposobljenega, neuporabnega delavca, ki ostaja na cesti, medtem ko ostaja mesto v proizvodnji prazno.

Sposobnosti, znanja, nagnjenja naših ljudi se morajo torej razvijati, izkoriščati in usmerjati bolj smotrno, bolj načrtno in premišljeno, kot je bila doslej navada. V rokah in glavah naših ljudi se skriva ogromno bogastvo — toda s tem ni rečeno, da lahko pobiramo talente na cesti in da lahko to bogastvo mečemo skozi okno. Sposobnosti ljudi so nadvse občutljiv material: treba je

² Za Jugoslavijo kot celoto znaša to razmerje 4,6 %, za Makedonijo pa nič manj kot 7,4 %.

³ V Sloveniji je med aktivnim prebivalstvom 42 % žensk, kar je precej nad jugoslovanskim povprečjem, ki tudi ni nizko: 36,7 %. (Seveda pa ta relativna kvantitativna usklajenost zaposlenosti moških in žensk še nikakor ne pomeni kvalitativne usklajenosti, ker gre v veliki meri na račun žensk, zaposlenih v kmetijstvu, in nekvalificiranih delavk.)

⁴ Prav tu so šele dani pogoji za resničen humanizem, za utemeljeno vrednotenje človeka. Vrednost človeka je namreč osnovana ravno v tem, da mu je dana možnost prispevati k materialnemu in duhovnemu bogastvu družbe. To seveda ne pomeni, da je vrednost človeka samo v njegovi koristnosti in uporabnosti: neuporabnost človeka, njegova brezposelnost, je namreč samo drugi pol in *deductio ad absurdum* družbe, ki vidi vrednost človeka samo v njegovi uporabnosti, v njegovi objektivnosti — ne pa v tem, kako človek iz lastnih sil in nagnjenj koristi družbi. Bistvena razlika je v tem, ali se človek »daje na razpolago« družbi — ali pa koristi družbi s svojo svobodno akcijo.

(Neuporabnost in nezaposlenost seveda ne zadevata v sodobni družbi samo proletarja, ki ne dobi dela, ampak vse ljudi, ki so podvrženi demonu »prostega časa (Riesman!) — v nekem posebnem smislu pa se loteva intelektualca, ki ga napravlja za svobodnega privatnika, ga oropa njegove družbene funkcije.)

skrbeti zanje, bdeti nad njimi. Treba jih je spodbujati, treba jim je dati možnosti za razvoj.

V največji meri velja to seveda za mladino. Njene sposobnosti so še plastične, skrivajo v sebi še neštete možnosti razvoja.

V našem članku nameravamo nekoliko osvetliti problem razvijanja in izkoriščanja intelektualnih sposobnosti naše mladine. V mislih imamo torej predvsem vzgojo naše inteligence (v najširšem pomenu besede), ki je vsekakor nadvse pomemben faktor v razvoju družbe kot celote.

5

Prva stopnja razvoja sposobnosti in pridobivanja znanj je seveda osnovna šola. V osnovni šoli se izvrši tudi prvi izbor bodoče inteligence. Mladina, ki ji ne uspe dovršiti osmega razreda osnovne šole, namreč večinoma nima možnosti nadaljnega rednega izobraževanja v šolah.

Poglejmo, kako je ta izbor potekal v preteklem letu.

V šolskem letu 1961/1962 je od skupnega števila 26.088 učencev, ki so zaključevali obvezno šolanje, uspešno dovršilo osmi razred 17.239 ali 66 %. To pa seveda ne pomeni, da jih je bilo ravno toliko »sposobnih«, ostali pa »nesposobni«. Ni treba posebej poudarjati, da je uspeh v osnovni šoli odvisen med drugim tudi od umskih sposobnosti otroka — vendar bi bilo naivno sklepati, da je šolski uspeh objektivni in adekvaten odraz teh sposobnosti.

Za primer navedimo samo to, da na primer v Makedoniji neprimerno manj mladine uspešno dokonča osnovno šolo kot pri nas — pa čeprav je tudi makedonski mladini dana možnost za to. Pravijo, da makedonski starši in otroci enostavno ne čutijo potrebe po tej izobrazbi. Pa naj bo kakorkoli že — vzrok prav gotovo ni v tem, da bi bila makedonska mladina kaj manj bistra od naše!

Pa tudi znotraj Slovenije same ponovno opažamo, da imajo kmečki otroci v šoli slabši uspeh kot otroci delavcev, otroci delavcev pa spet slabšega kot otroci intelektualcev. V Ptujju so lani izvedli analizo, ki kaže, da je uspešno končala osmi razred le slaba polovica kmečkih otrok, delavski otroci pa so ga dovršili 64-odstotno, kar se že približuje slovenskemu povprečju. Tega si seveda ne moremo razlagati s tem, da bi bili kmečki otroci manj bistri kot delavski, temveč verjetno predvsem s tem, da so kmečki otroci doma obremenjeni z delom in imajo zato manj časa za učenje.

V večjih mestih imajo otroci več možnosti, da uspešno dovršijo osnovno šolo — v manjših krajih pa manj. Največji odstotek otrok je namreč uspešno dovršil osnovno šolo na območju mesta Ljubljane (84 %) — razmeroma visoki pa so ti odstotki tudi v Mariboru (79 %), Celju (67 %) in Novem mestu (60 %). Kot vidimo, pada naš odstotek skoraj popolnoma vzporedno z velikostjo in razvitostjo posameznih mestnih območij.

Razmeroma dobre možnosti imajo tudi otroci v industrijsko razvitih območjih (Trbovlje 68 %, Jesenice 64 %, Kranj 62 %) — vsekakor več kot v ostalih, pretežno kmetijskih območjih, kjer včasih ne konča osnovne šole niti polovica učencev (Ribnica 40 %, Litija 46 %, Slovenske Konjice 51 %).

Seveda pa imajo podeželski otroci tudi v primeru, da uspešno dovršijo osnovno šolo, navadno skromnejše znanje kot mestni ter že zato tudi manjše možnosti za nadaljnje izobraževanje. Tudi če vemo, da je v Cerknici uspešno dovršilo osnovno šolo 94 % učencev (najvišji procent v vsej Sloveniji), se pojavlja vprašanje o kvaliteti znanja, ki so ga dobili ti otroci.

Razen socialnega porekla in geografskega območja, na katerem otrok živi, bi lahko navedli še celo vrsto drugih faktorjev, ki lahko sposobnega otroka ovirajo pri učenju: oddaljenost od šole, domače razmere, stanovanje, sposobnost pedagogov, da se vživijo v otroka, bolezn, položaj staršev v družbi, zaposlenost staršev, njihov odnos do otroka, njihovi življenjski nazori... Vsi ti faktorji so mnogokrat najtesneje povezani med seboj in se medsebojno pogajajo, tako da je otrok ujet v trden splet vplivov iz svojega okolja, ki v veliki meri determinirajo njegovo osebnost ter njegovo bodočnost.

Materialno stanje staršev pri tem nikakor ni na zadnjem mestu. Bolje situirani starši ne le da lahko najamejo otroku inštruktorja, če mu gre trdo v šoli, ampak si lahko tudi privoščijo, da pošljejo otroka še deveto ali deseto leto v šolo, tako da končno le dovrši osmi razred. Revnejši starši pa večkrat skomigujejo z rameni nad otrokom, češ: »Le kaj se toliko učiš, saj te itak ne bom mogel šolati« — in s tem v otroku dobesedno ubijajo voljo do učenja.

Tako se večkrat zgodi, da sicer sposobni otroci ne morejo uspešno končati osnovne šole — eni po krivdi staršev, drugi po krivdi pedagogov, tretji spet zaradi objektivnih okoliščin. Ni tako redek pojav, da zasledi psiholog pri otroku, ki mu je uspelo priti samo do šestega ali sedmega razreda, popolnoma povprečne ali celo nadpovprečne sposobnosti. Kdove kako bi se te sposobnosti razvile šele tedaj, ko ne bi životarile nekje v senci, ampak bi bila otroku dana možnost za njihov vsestranski razvoj!

Skratka, precej verjetno je, da se v osnovni šoli izgubi vrsta talentov — precej verjetno pa je tudi, da mnogo slabih talentov napreduje, ker so jim dani dobri pogoji, ki jih pogosto spremljajo nezdrave lastne ambicije in ambicije staršev.

4

Toda omejimo se na tisto mladino, ki je lani uspešno dovršila osnovno šolo.

V gimnazije, tehnične, zdravstvene, vzgojne, ekonomske in umetniške srednje šole se je lansko leto vključilo skupno 8.743 dijakov ali 56 % vseh absolventov osmega razreda osnovne šole. Od dveh tretjin celotne populacije, ki je uspešno končala osmi razred, nadaljuje torej ena tretjina šolanje na gimnazijah in srednjih strokovnih šolah.

Kar sama od sebe se nam vsiljuje vrsta vprašanj o tej preostali tretjini. Kakšna je? Kakšen je njen sestav? Ali ta mladina dejansko predstavlja material za bodočo intelektualno elito našega naroda? Ali izvira njena želja po izobrazbi dejansko iz nekega notranjega ognja in nagnjenja — ali pa morda samo iz želje po nekem »boljšem«, to je bolj udobnem poklicu? Ali lahko zaupamo v to mladino? Ali bo dala iz sebe to, kar od nje pričakujemo?

Da bi si lahko odgovorili na ta vprašanja, moramo vedeti predvsem dvoje:

Prvič: kakšni so bili motivi, zaradi katerih se je ta mladina vključila v šole?

Drugič: ali so bili kriteriji pri izboru te mladine taki, da so bili v šole sprejeti res najprizadevnejši in najposobnejši?

Odgovor na ti dve vprašanji bi seveda zahteval izčrpnjšo analizo. Tu se bomo omejili le na nekatera priložnostna opažanja.

Prvo vprašanje, ki smo si ga zastavili, nam morda lahko nekoliko osvetli anketa, ki jo je lani izvedel Zavod LRS za zaposlovanje delavcev med slovenskimi starši. Iz rezultatov te ankete je razvidno, da velika večina staršev želi, da bi šel njihov otrok naprej v šole.

Odkod ta želja?

Verjetno ni vzrok temu, da bi imeli starši sami tako močne intelektualne interese — saj predstavljajo večino staršev manualni delavci, ki pač niso imeli mnogo priložnosti za razvoj teh interesov. Zato je verjetneje, da so stališča naših staršev preprosto izraz želje, »da bo otroku nekoč boljše, kot je bilo meni«. To naziranje je torej očitno odraz naivne predstave o intelektualnih poklicih kot o »lahkih« poklicih — predstave, ki jo pa neredki primeri lenih administratorok z nepopolno osnovno šolo, postopaških akademikov in nesposobnih direktorjev vse preveč opravičujejo s svojim zgledom! Lahko prisluženi socialni status mnogih naših »intelektualcev« je mnogokrat vzrok, da se mladina zgleduje po takih poklicih. (Izjava nekega osmošolca: »Rad bi bil direktor, ker je plača dobra in delo ni preveč težko.«)

Pri mladini pogosto opažamo željo, da bi dosegla kak imeniten, se pravi pisarniški, zdravstveni, inženirski etc. poklic. Pisarniški poklici, ki so mnogokrat umsko manj zahtevni kot poklici širokega profila v tovarni, so med mladino vseeno bolj cenjeni — pa saj je delo v njih v splošnem tudi boljše nagrajevano. In ali ni to delo včasih zaradi nedoločnosti delovnih nalog samo neke vrste sinekura? Ali se moremo potem čuditi mladim kvalificiranim delavkam, ki brž ko mogoče »napredujejo« v pisarno, in kmetijskim tehnikom, ki se gredo agronomijo za pisalnimi mizami? Odkod ta situacija in ta mentaliteta? Izvira morda še od takrat, ko je bil birokrat vsemogočni bog, ki je delal, kar je hotel, in ni delal, česar ni hotel? Toda kako naj si potem razložimo dejstvo, da postajajo ambicije in apetiti naše mladine vsako leto večji? Si lahko to razložimo z večjimi možnostmi šolanja, ki jih ima danes naša mladina?

Imamo torej razlog za sum, da želje mladine po nadaljnjem šolanju niso vedno pristne. Motivacija je verjetno podobna kot pri izrednih študentih iz podjetij: anketa med temi je pokazala, da večina študira zato, da bi si izboljšala položaj v službi ali plačo — le majhen del jih študira iz resnične potrebe po izobrazbi.

Prav pomanjkanje strokovnjakov v naši družbi povzroča, da imajo ti mnogokrat nekakšen privilegiran položaj, čeprav ga ne zaslužijo. Umsko delo je cenjeno neprimerno više kot ročno. Mlad človek, ki vse to gleda in posluša, seveda nehote sprejema take nazore. Dodajmo k temu še njegovo nepoučenost in neustaljenost — pa nam bo postalo jasno, da je močno tvegano nekritično izhajati iz njegovih »interesov«, takih, kakršni so. Postala nam bo jasna potreba po intenzivnem in kontinuiranem vzgajanju in usmerjanju interesov te mladine — ter potreba po čim objektivnejšem ocenjevanju njenih resničnih nagnjenj in sposobnosti, po čim pravičnejšem izboru tistih, ki za neko stroko ali študij zares ustrezajo.

Kako pa zdaj izbiramo?

Precej problematično je, ali je mogoče izbrati najsposobnejše dijake s pomočjo običajnih sprejemnih izpitov na šolah. Ne glede na to, da ti izpiti niso standardizirani in validirani, zajemajo le majhen del znanja in sposobnosti ter so verjetno zelo nezanesljivi, posebno če se poleg njih ne upošteva noben drug kriterij.

Še huje pa je to, da niti sprejemni izpiti niso vedno stalni in točno določeni. Kadar šola lahko sprejme vse kandidate, je profesorjem kar všeč, da ni treba prirejati izpitov — kadar pa so kapacitete šole premajhne, so izpiti tem strožji, čim več je kandidatov. Vključevanje v šole se vrši nekako

po zakonu ponudbe in povpraševanja, ne pa po resnični zahtevnosti šole in delovnega mesta. Dogaja se celo to, da šola sprejema kandidate brez izpitov, dokler je prostora dovolj, ko pa prostora zmanjka, razpiše izpite za kandidate, ki se žele še vpisati. S takimi familiarnimi metodami (skdor prej pride, prej melje in podobno) si bomo pač težko zagotovili dobre kadre.

5

Drug faktor, ki vpliva na vključevanje in izbor dijakov, so kapacitete in razmestitev šol. Na tem mestu ne bi govorili o tem, koliko so nekatere šole potrebne ali nepotrebne — čeprav vemo, da je ustanavljanje in ukinjanje šol pri nas mnogokrat kratkovidno.⁵ Zanima nas samo dejstvo, da so šole koncentrirane predvsem v večjih središčih. Sposobni dijaki iz oddaljenih krajev imajo zato manjše možnosti kot drugi, morda manj sposobni, ki pa imajo srečo, da stanujejo v bližini — posebno če upoštevamo prenapolnjenost internatov ter visoke stroške vzdrževanja. Mestni otroci in otroci iz materialno boljše preskrbljenih družin so torej tu spet privilegirani.

Če primerjamo lanskoletno vključevanje mladine v strokovne šole in gimnazije z željami mladine, kot so jih izrazili v anketi, ki je bila kot navadno izvedena nekoliko pred koncem šolskega leta, vidimo, da se je v večini krajev vključilo v te šole manj dijakov, kot pa jih je to želelo. Edinole v Ljubljani in Mariboru se je vključilo vanje precej več dijakov, kot pa jih je to želelo. Sicer pa je pojav, da se v neko šolo vključi več dijakov, kot pa jih to namerava, pravzaprav večkrat samo komplementaren pojav, da se jih v neko drugo šolo vključi manj. Mladina, ki je bila na neki šoli odbita, se vključi v drugo šolo, ki je slučajno še prosta, pa čeprav zanjo nima interesa in se vanjo sprva ni nameravala vključiti.

Poglejmo.

V tehniške šole se je skoraj iz vseh občin vključilo manj dijakov, kot pa jih je nameravalo — ponekod celo manj kot polovica. To velja tudi za Ljubljano, kjer se jih je želelo vpisati 1056, sprejetih pa je bilo le 672 ali 65 %. Zanimanje za te šole je bilo torej tudi v Ljubljani večje kot pa možnosti sprejema.

Ravno nasproten pojav srečamo pri gimnazijah in ekonomskih šolah. Značilno je, da se je v gimnazijo lani vključilo kar 21 % več dijakov, kot pa jih je to nameravalo. Tudi sicer je bila vključitev v gimnazije mnogo večja kot prejšnja leta. Očitno je to posledica manjših možnosti vključevanja na drugih šolah. Ker je bil vpis na gimnaziji običajno razmeroma še najlažji in ker je mreža gimnazij razpredena po vsej Sloveniji, je razumljivo, da je mladina, ki je bila odbita na drugih šolah, navalila na gimnazije.

Posledice takega vključevanja so seveda lahko katastrofalne. Saj vemo, da je gimnazija praviloma zahtevnejša kot srednje strokovne šole in da so maturanti gimnazije večinoma predestinirani za nadaljevanje študija na visokih in višjih šolah. Sprejemni izpiti pa so ravno na gimnaziji najmanj utrjeni in normirani, pogoji za sprejem so preblagi. Posledice se že kažejo. Mnogi dijaki so bili že izključeni iz gimnazije in je to tudi nujno, če naj se

⁵ Vzemimo za primer samo kemolaborantsko šolo v Rušah ali pa tekstilno tehniško šolo v Kranju, ki mnogokrat vzgajata dijakinje samo za to, da se po končanem šolanju znajdejo na cesti!

ohrani raven šole. Toda kaj bo s perspektivami teh mladih ljudi? Ali jim ne bi mogli pravočasno zabraniti vključitev v gimnazijo in jih usmeriti kam drugam, kjer bi se morda odlično obnesli?

Tudi na ekonomskih šolah je število vključenih večinoma presegalo število interesentov. Podobno kot za gimnazije, velja tudi za ekonomske šole, da je njihova razpršenost po terenu precej velika. Zato so mnogi kandidati verjetno tu našli rešitev, potem ko so bile druge možnosti izčrpane. Vprašanje interesov in sposobnosti pa ostaja seveda tudi tu odprto, podobno kot na gimnaziji.⁶

Kot je znano, se na ekonomske šole vključujejo predvsem dekleta in tudi na gimnazijah je zadnje čase večina deklet. Naval na te šole je torej v precejšnji zvezi s problemom nadaljnjega šolanja deklet v celoti.

To vprašanje pa je dovolj pomembno, da se je vredno ob njem posebej ustaviti.

(Konec prihodnjič)

ZAPISKI

OB ROBU SARAJEVSKEGA FESTIVALA MALIH ODROV

Rapa Šuklje

Prijetno intimna gledališka dvoranica z okoli 300 sedeži; gledališka družina, ki se je odcepila od »velikega« Narodnega pozorišta in začela na svoje; nekaj domiselnih novinarjev okoli časopisa *Oslobodenje* — to približno je bil začetek »Sarajevskega festivala malih odrov«. Zdaj, po štirih letih gledaliških srečanj, organizacijskega utrjevanja, teoretičnega razpravljanja, je postal festival »malih odrov« dokaj utrjen pojem, pa se mu še vedno pozna dvojni izvor: gledališki in novinarski. In skoraj je videti, da začenja novinarski prevladovati, žal ne v korist festivala.

Ansambli pridejo, odigrajo svojo predstavo in odidejo. Če imajo srečo, vidijo še nastop družine, ki je programirana neposredno pred njimi, in prav na hitro predstavijo sebe in koncepte svoje predstave na tiskovni konferenci. To je vse. Novinarji in kritiki ostanejo, gledajo vse predstave, poslušajo vse razlage, diskutirajo javno in privatno o tekstih, o postavitvah, o izvajalcih, jih primerjajo med seboj in vnašajo v pogovore svoj okus, svoje znanje, izobrazbo, predsodke, nagnjenja in averzije, ostrino argumentov pa tudi jačino glasu — skratka, ustvarjajo atmosfero in tradicijo festivala. Iz priložnosti, da bi se ljudje, ki se neposredno ukvarjajo z različnimi oblikami »živega« gledališča, med seboj seznanili, primerjali svoje dosežke, diskutirali o svojih notranjih problemih, skratka: iz neformalnega srečanja gledališčnikov se je sarajevska prirediteljstva razvila v oficiale »festival« z izrazito tekmovalnim značajem, kjer postajajo bistveno važnejše nagrade kot odkrivanje novega.

⁶ Gimnazije so v tem šolskem letu povečale svoje kapacitete v več kot desetih občinah, ekonomske pa v štirih. To so seveda storile predvsem iz humanitarnih razlogov: zato da dekleta ne bi ostala na cesti. Na žalost pa ti humanitarni razlogi mnogokrat vedejo do zelo nehumanih posledic.

ali pa spada med lažjo glasbo. Vendar je glasba dobra ali slaba. Če je dobra in če jo ljudje razumejo, bodimo veseli. Da pa se je oddaljila od umevanja večine — procentualno ne more biti o tem nobenega dvoma — je žalostna usoda moderne umetnosti sploh, in bojim se, njen propad. Tudi če s poštenimi sredstvi računa na poslušalca, ki bo — v nedogledni prihodnosti — sposoben, da bo dojel te komplicirane ritme, to nenavadno, čudno spletanje linij in te akorde, o katerih naj bi verjeli, da lepo zvenijo.

Toda poganjki nove umetnosti se živahno razraščajo. Naj nam ne pride na misel, da bi jih zatirali, tudi če bi jih mogli. Verjamem v silo mlade umetnosti, ki ni dobra samo zato, ker je mlada, temveč je radovedna in nemirna, ker ji manjka spoznanj. V njenem nemiru tiči vzrok za njeno slabost, obenem pa tudi zagotovilo za njeno bodočnost, če so poganjki zdravi. Tu so, taki so, torej naj živé, zakaj slabe klice bodo odmrle same od sebe. Raznolikost umetnostnega snovanja pa ni nikoli bila brez zmot.

PROBLEMI SODOBNE DRUŽBE

TALENTI IN MOŽNOSTI

Nekaj misli o izkoriščanju intelektualnih potencialov naše mladine

Jan Makarovič

(Konec)

6

Dekleta po svojem uspehu v osnovni šoli prekašajo fante: med dijaki, ki uspešno dovršijo osnovno šolo, je namreč več deklet kot fantov — med tistimi, ki obtiče v sedmem ali šestem razredu, pa je navadno več fantov kot deklet. Ta pojav je vsaj v Sloveniji tako splošen (saj ga najdemo praktično v vseh občinah), da očitno kaže na neko splošno zakonitost.

Kje je vzrok tega pojava?

Možne so različne razlage. Lahko da je vzrok v tem, da se dekleta v puberteti tudi intelektualno hitreje razvijajo kot fantje; morda ga je treba iskati v dejstvu, da je disperzija sposobnosti med fanti širša kot med dekleti in je torej med fanti tudi več intelektualno šibkih; morda gre za to, da nastopa pri fantih puberteta v bolj intenzivni obliki kot pri dekletih in zato močneje vpliva na uspeh v šoli; morda so profesorji do deklet popustljivejši kot do fantov, ker jim pač ne gredo toliko na živce.

Lahko bi si ta pojav razlagali tudi s tem, da imajo dekleta večje intelektualne interese, več zanimanja za šolsko delo kot fantje — saj po drugi strani opažamo tudi to, da se dekleta precej bolj odločajo za nadaljnje šolanje kot fantje.

Ta razlaga je verjetno zgrešena. Oba pojava — boljši šolski uspeh v osnovni šoli ter večje vključevanje v nadaljnje šolanje pri dekletih — si namreč lahko preprosto razložimo z enim samim dejstvom: dekleta imajo razmeroma še največ možnosti pri nadaljevanju šolanja, ostale možnosti pa

so zanje precej omejene. Zato je dekletom večinoma potrebna uspešno dovršena osnovna šola, če se hočejo sploh kam vključiti. Fantje pa lahko še zmeraj včasih računajo na to, da bodo dobili čisto lepo in primerno učno ali delovno mesto, tudi če nimajo uspešno dovršene osnovne šole. Zato se fantje v šoli ne trudijo toliko kot dekleta, dekleta pa so prisiljena, da se bolj potrudijo. (Ta razlaga se nam zdi bolj sprejemljiva od ostalih, ker upošteva konkretne razmere, ne pa samo splošne biološke ipd. faktorje.)

Izkušnje in eksperimenti v industriji govorijo za to, da so ženske pri delu bolj vestne in skrbne kot moški — in zdi se, da so tudi dekleta v šoli bolj prizadevna kot fantje. Se pač zavedajo, da so mnogokrat zapostavljena in se morajo zato krepko potruditi, če se hočejo uveljaviti. Toda ta njihov trud je tako redko poplačan! Ni je stvari, ki je ne bi očitali ženskam na delovnem mestu: porodniški dopusti, skrb za otroka, manjša produktivnost, izostajanje z dela, intelektualna nesposobnost, fizična neodpornost... Da, da, prav ta fizična neodpornost, zaradi katere se ženska tako zelo smili gospodu stvarstva! Prav ta fizična neodpornost je menda vzrok, zakaj dajemo ženskam v tovarnah ravno najbolj težaška, nekvalificirana dela, fizično lahka vodilna delovna mesta pa prihranimo za moške!⁷

Toda če se je pri vključevanju deklet v proizvodnjo in na učna mesta še mogoče nekako sklicevati na vrojene razlike med spoloma, potem taki izgovori dokončno izgube svojo moč, ko začnemo govoriti o intelektualnih poklicih. Testi umskih sposobnosti ne kažejo nobenih razlik med moškimi in ženskami ali pa so razlike neznatne — po Ashley Montaguju pa so ženske na testih večinoma celo boljše kot moški.

Problem je drugje. V predsodku, da so dekleta primerna le za nekatere poklice, drugi poklici pa »niso zanje«, ker so pač »moški«. Zato se dekleta kljub temu, da se v splošnem bolj odločajo za nadaljnje šolanje kot fantje, usmerjajo samo na nekatere šole: na ekonomske, administrativne, zdravstvene, vzgojiteljske — pa čeprav je večina teh šol prenapolnjena. Za tehniške šole (ki so smatrane za »moške«) se dekleta premalo odločajo. Tako imamo na primer na ekonomskih šolah v Sloveniji 85 % deklet, na učiteljskih 76 % — na tehniških šolah pa samo 19 %!

Predsodki o »splošni naravi ženske«, ki jih vse preradi vcepljamo dekletom, so zato mnogokrat vzrok, da deklet ne more izkoristiti svojih specifičnih intelektualnih talentov ali pa ostane celo brez zaposlitve.

Dejstvo, da se več deklet kot fantov odloča za nadaljnje šolanje, pa seveda ne pomeni, da dosežejo dekleta višjo izobrazbo kot fantje. Nasprotno. Na visoke in višje šole se vključi neprimerno več fantov kot deklet. Med vsemi študenti teh šol imamo le 29 % deklet. Je vzrok morda v tem, da dekleta težje dobijo štipendijo kot fantje — ali pa morda v njihovih lastnih premajhnih ambicijah? Dekle za študij pač ni tako primerno kot fant, naj se kar čimprej zaposli ali še raje poroči, njeno poslanstvo je družina, ne spleča se je tako dolgo šolati

⁷ V zvezi s tem naj opozorimo na akcijo za vključevanje deklet v industrijske šole, ki jo je letos zasnoval Zavod za zaposlovanje delavcev SRS v sodelovanju z ZMS. Konferenco za družbeno aktivnost žensk. Gospodarsko zbornico SRS itd. Ta akcija se nam zdi izredno važna, saj je ravno v vključevanju deklet v industrijske šole, v vzgoji ženskega temeljnega srednjega kadra v proizvodnji ena glavnih poti za afirmacijo ženske v družbi.

kot fanta itd. itd.⁸ Naj tako mislijo starši naših deklet ali pa dekleta sama — v obeh primerih so take ideje v popolnem neskladju z interesi našega gospodarstva in družbe kot celote.⁹

7

V naših dosedanjih izvajanjih smo se srečali z vrsto faktorjev, ki vplivajo na izbor bodočih strokovnjakov. Če si jih ogledamo po vrsti, vidimo, da so ti faktorji predvsem

1. družinska situacija,
2. socialno poreklo,
3. materialne možnosti staršev,
4. želje in ambicije staršev,
5. oddaljenost od šole in oddaljenost od mestnega in kulturnega središča,
6. slučajna bližina kake šole (ekonomske, gimnazije),
7. spol (in dodajmo še)
8. privatne zveze (pri sprejemu v šolo, pri dobivanju štipendije itd.)

Vsi navedeni faktorji vplivajo na izbor izrazito *negativno*, saj nimajo *nobene zveze s sposobnostmi* kandidata. Njihov vpliv je torej z ozirom na sposobnosti popolnoma slučajen in zato samo povečujejo možnost, da bo sposoben kandidat zavržen, nesposoben kandidat pa sprejet. Vpliv teh faktorjev pa je seveda še tem večji in tem močnejši, ker so mnogokrat krepko povezani — med sabo!

Nekoliko večjo, vendar še vedno pomanjkljivo zvezo s sposobnostmi in prizadevnostjo kandidata imajo

9. šolske ocene in

⁸ Dušanka Kovačević (Školska sprema i stručno obrazovanje žena u Jugoslaviji, Beograd 1961) opozarja na dejstvo, da na Hrvatskem kar 60 % gimnazij-skih maturantk »ne uporablja svoje kvalifikacije in tudi ne nadaljuje s študijem.« Miloš Macura (Stanovništvo kao činilac privrednog razvoja Jugoslavije, Beograd 1958) meni, da je delo žensk v gospodinjstvu »najpomembnejši razlog, da osebe, ki so dokončale šolo, ne pripadajo delovni sili«, in ugotavlja, da gospodinjstvo odteguje gospodarstvu 8 % gimnazijskih maturantk, 9 % žensk s srednjo strokovno izobrazbo — toda samo 2 % žensk z visoko izobrazbo (proti 15 % žensk z nižjo izobrazbo)! Vzrok, ki odteguje ženske gospodarstvu, je torej verjetno identičen z vzrokom, ki jim preprečuje nadaljevanje študija: obremenitev z domačim delom. Nužen pogoj za izkoriščanje delovnih in umskih sposobnosti žensk v našem gospodarstvu je torej splošna družbena skrb za razbremenitev ženske v gospodinjstvu in spoznanje, da tudi moški ni nič manj kot ženska dolžan sodelovati pri skrbi za družino, ki si jo je ustvaril!

⁹ Račun je jasen. Vzemimo, da imamo dvajset ljudi, od tega deset moških in deset žensk. Polovica teh ljudi — pet moških in pet žensk — je intelektualno nadpovprečnih, ostali so podpovprečni. Imamo deset važnih, odgovornih in umsko zahtevnih delovnih mest in jih ponudimo desetim nadpovprečnim članom naše skupine. Ti člani ponudbo sprejmejo. Zdaj pa začne vseh deset moških iz naše skupine pregovarjati tistih pet nadpovprečnih žensk, naj od tega odstopijo, ker da to ni zanje, ker niso tako sposobne itd. Ženskam seveda upade pogum in se odločijo, da bodo raje delale kaj drugega, kar je zanje bolj »primerno«, ker ni tako »zahtevno« itd. Posledica? Posledica je seveda ta, da bomo morali na petih od naših desetih odgovornih in umsko zahtevnih delovnih mest zamenjat *nadpovprečne* ženske s — *podpovprečnimi* moškimi!

10. sprejemni izpiti,

ki pa so seveda v svojih rezultatih vse preveč odvisni od zgoraj navedenih faktorjev ter od osebne presoje pedagoga in zato niso dovolj objektivni, veljaven in zanesljiv kriterij. Te kriterije bo nujno potrebno izpopolniti, dopolniti — treba bo izdelati take kriterije izbora, ki bodo čim natančneje in objektivneje odražali kandidatove

11. sposobnosti,

12. karakterne lastnosti, nagnjenja,

13. prizadevnost in delavnost

ter se teh kriterijev tudi strogo in dosledno držati.

Gre za to, da stalno, dosledno in načrtno odpravljamo vplive faktorjev 1—8, da stalno preverjamo in dopolnjujemo kriterije, kot sta 9 in 10, ter bdimo nad njimi. Pri tem nam seveda ne gre za administrativno birokratsko selekcijo mladine s pomočjo do kraja standardiziranih in preračunanih testov, s katerimi bi mladino enkrat za vselej zapečatili in avtoritativno odločili o tem, ali ji je dovoljeno nadaljevati šolanje ali ne.

Ta metoda bi bila neprimerna že zato, ker se dajo sposobnosti ljudi adekvatno odkrivati samo v svojem razvoju, v svoji dinamiki, ki je neločljivo povezana s časom, s trajanjem, s *proces*i človekove dejavnosti, s procesi njegovih kontinuiranih, dolgotrajnih součinkovanj z njegovim okoljem. Ali je mogoče odkrivati človekove sposobnosti, ne da bi se te sposobnosti hkrati manifestirale, preizkušale, razvijale? In ali je še kak boljši način odkrivanja sposobnosti kot potrpežljivo spremljanje, vzgajanje, usmerjanje in razvijanje teh sposobnosti? Proces izbiranja talentov ni le najučinkovitejši in najhumanejši, ampak tudi najobjektivnejši, če organsko raste iz samega procesa vzgajanja in usmerjanja teh talentov.

Zaradi velikega števila nezaposlenih v drugih republikah se tamkajšnji psihologi mnogo ukvarjajo s profesionalno *selekcijo*. Če imamo opravka z ljudmi, katerih delovna preteklost je samo monotono ukvarjanje s kmečkim in gospodinjskim delom, medtem ko je njihova šolska preteklost neznatna — z ljudmi, ki pravzaprav šele stopajo iz brezčasnosti, iz parataktičnega nizanja dogodkov v procesualnost časa, iz predzgodovine v zgodovino, iz stanja v napredek, iz statičnosti kvalitet v dinamiko kvantitete — *potem je jasno*, da v njihovem izboru ne more biti nobenega procesa, ampak samo kruta in mehanična selekcija: razvoj tu ne more biti normalen, ne more biti dialektičen, ampak je lahko samo padeč iz enega sveta v drug svet.

Postopek je tu seveda preprost: treba si je samo izmisliti čim več ovir in kriterijev, in to čim strožjih, pa bomo skoraj gotovo izločili vse kandidate, ki bi utegnili biti nesposobni za neko delovno mesto. Saj jih imamo še vedno dovolj: naj ostanejo kar na oni strani pregrade, na oni strani šalterja za zaposlovanje.

Pojavlja se vprašanje: ali so vsaj v Sloveniji dozoreli pogoji za integracijo profesionalne selekcije s profesionalno orientacijo in profesionalno vzgojo? Ali nam naša situacija že dopušča, da bomo mogli *vsakogar* usmerjati tja, kjer bo lahko najbolje izkoristil svoje sposobnosti? Ali nam je že mogoče razvijati in usmerjati sposobnosti vseh — ne pa samo odbirati »najboljše« kot tržno blago?

Mar ni ostalo letos baje 6 tisoč otrok, ki so končali obvezno šolanje, nezaposlenih — lani pa celo 11 tisoč?¹⁹

Kljub vsemu se nam zdi, da postaja profesionalna selekcija (v svoji goli, surovi, kapitalistični obliki) v naših razmerah manj in manj aktualna. Količkor nam je v tej obliki še potrebna, je to predvsem posledica slabe kadrovske politike, ne pa odraz objektivnega stanja v gospodarstvu.

V naši republici nimamo *preveč* kadrov — in zato je za nas bistvena *vzgoja* in *razmestitev* kadrov, ne pa *izbor* kadrov sam po sebi. Nezaposlenost pri nas ni odraz stvarnih »presežkov delovne sile« (ki bi lahko sledili iz nerazvitosti šolstva ali iz tehnične nerazvitosti industrije), temveč odraz ne še dovolj ustrezne kadrovske strukture prebivalstva — predvsem pa odraz slabe uporabe razpoložljivih kadrov.

8

Vzgoja tehnične in humanistične inteligence poteka v Sloveniji — in seveda tudi v Jugoslaviji kot celoti — nenavadno hitro. Trenutno študira na gimnazijah in srednjih strokovnih šolah v Sloveniji nad 20 tisoč dijakov, na visokih in višjih šolah pa nad 15 tisoč študentov, skupno torej več kot 30 tisoč — medtem ko je *vseh* aktivnih prebivalcev s srednjo in visoko izobrazbo v Sloveniji »samo« 68 tisoč! Ko bodo vsi naši sedanji dijaki in študentje dovršili šole, se bo število naše inteligence povečalo skoraj za polovico — čez kakih deset let pa bomo morda imeli še enkrat več inteligentov kot danes, če bo šolanje napredovalo tako hitro kot danes.

Na tem mestu ne bi razglabljali o nedvomno silnih družbenih premikih, ki jih bo imel vdor te mlade inteligence za našo družbo v celoti, o posledicah, ki bodo zadele status intelektualca v družbi, odnos med umskim in ročnim delom, spremembe v družbeni, ekonomski, kulturni in prestižni vlogi šolanja nasploh itd. Tudi ne bi razpravljali o tem, ali dejansko potrebujemo toliko intelektualcev. Ugotovili bi samo to, da krije ta množica mladih šolanih ljudi v sebi ogromne možnosti razvoja in da je izredno važno, kako bomo te možnosti najbolje izkoristili.

Kako pa zdaj izkoriščamo te možnosti?

Že leta 1958 je *Macura* (gl. op. 7) opozoril na to, da ima med vodilnim osebjem jugoslovanskih podjetij (skupno 27 tisoč oseb) samo nekaj nad 6 tisoč oseb srednjo, višjo in visoko izobrazbo, nad 10 tisoč pa jih nima niti popolne osnovne šole — in to kljub temu, da smo imeli že takrat med aktivnim prebivalstvom nad 200 tisoč oseb s srednjo, višjo in visoko šolsko izobrazbo ter bi med njimi z nekaj truda pač lahko našli tistih dvajset tisoč ljudi za ustrezno izpolnitev teh delovnih mest. Težav v našem gospodarstvu torej ni zakrivilo toliko pomanjkanje kadrov — kolikor spolitizirano in skarierizirano kadrovanje, ki je večkrat dajalo dobrim govornikom prednost pred ustrezno usposobljenimi ljudmi. Težava ni bila v tem, da nismo imeli kadrov, temveč v tem, da jih nismo znali izkoristiti.

¹⁹ V teh številkah so vštet tudi tisti otroci, ki hodijo sedaj še eno leto v osnovno šolo, čeprav so zadostili šolski obveznosti in ne prejemaajo otroških doklad. Teh otrok je gotovo nekaj tisoč, vendar ostaja število nezaposlenih mladincev in mladink še vedno dovolj vznemirljivo. Po zelo grobi in približni oceni je letos kaka petina vseh otrok ostala na cesti!

Kot je znano, je le kakšna četrtnina naših diplomantov zaposlena v gospodarskih organizacijah; mnogi so zaposleni na delovnih mestih, ki nimajo nobene zveze z njihovo stroko ali z njihovo stopnjo izobrazbe; mnogi med njimi fluktuirajo: na delovnih mestih njihovo znanje ne more priti do izraza; zaradi pomanjkljive organizacije dela je njihovo delo slabo izkoriščeno itd. (Prim. članek *Papleta Kogej*: Položaj in ustreznost strokovnih kadrov v našem gospodarstvu, *Perspektive* 25).

Kje so vzroki te situacije? V splošnem so dvojni.

1. Prvi vzrok je položaj v gospodarstvu samem, slaba organizacija dela, primitivno obrtniška mentaliteta v podjetjih in seveda ne nazadnje s tem povzročena in to povzročujoča zgoraj opisana izobraženost naših direktorjev. Bili bi veliki idealisti, če bi pričakovali, da bodo ti direktorji kazali ne vem kakšno potrebo po strokovnjakih — saj jim njihova izobraženost in splošna orientiranost ne samo ne dopuščata, da bi znali reševati probleme, ampak jim tudi ne dopuščata, da bi probleme sploh videli.

Pa tudi če so direktorji zmožni uvideti potrebo po strokovnjaku in najti ustreznega strokovnjaka, mu določiti ustrezno delovno mesto, ga seznaniti s problematiko podjetja, ga uvesti v delo — ostane še vseeno vprašanje, ali vseto sploh *hočejo*.

Kljub vsemu so namreč ti direktorji še vseeno dovolj brihtni, da se zavedajo, kako jim lahko takle mlad strokovnjak zraste čez glavo. Zato strokovnjaka raje ne bodo zaposlili — če ga pa bodo že zaposlili, mu bodo dali tako delovno mesto, da jim ne bo mogel »škodovati«. Četudi bodo morda kdaj razumeli njegove ugotovitve in zamisli, jih ne bodo hoteli sprejeti, v najboljšem primeru pa pa si jih bodo sami prisvojili, če bodo videli, da so dobre. Ovirali ga bodo na vsakem koraku, in tako bo še najbolj uspešen takrat, kadar bo prepuščen samemu sebi.

2. Drugi faktor, ki zavira uspešno uveljavljanje naše inteligence na njenih delovnih mestih, je njena mladost in neizkušenost. Naša inteligenca je namreč izredno »mlada«, še mlajša kot nekatere druge skupine delavcev,¹¹ in to kljub šolanju, ki ga ima za sabo. Saj tudi ne more biti drugače — spričo množice novih absolventov srednjih in visokih šol in spričo neznatnega števila strokovnjakov, ki smo ga podedovali iz predvojnne Jugoslavije!

Razumljivo je, da lahko strokovnjak doseže svojo polno učinkovitost šele po znatnem obdobju prakse in strokovnega izpopolnjevanja, pri čemer so mu seveda potrebni mentorji in starejši sodelavci, ki ga opozarjajo na probleme, mu pomagajo s svojimi izkušnjami, korigirajo njegove ugotovitve¹² — ali pa

¹¹ Aktivno prebivalstvo Jugoslavije je sploh izredno »mlado«, kar je logična posledica silne dinamike zaposlovanja, kot smo jo opisali zgoraj. Ta relativna mladost zaposlenih predstavlja po eni strani ogromno bogastvo še neizkoriščenih možnosti razvoja — po drugi strani pa postavlja našo družbo pred sila zahtevne naloge v zvezi z vzgojo in usmerjanjem teh potencialov.

¹² Pomanjkanje strokovnjakov je mnogokrat vzrok, da zaupajo mladim in neizkušenim ljudem nadvse zahtevna in odgovorna dela. češ: saj imaš diplom! Kako tvegano in škodljivo je tako početje, je morda najbolj očitno pri psihologih, ki jim takoj po diplomu dajejo reševati najkompleksnejše in najdelikatnejše probleme živih ljudi, kjer je odločitev lahko usodna — in to v ustanovah, ki so zanje popolnoma nove, kjer nimajo nobenega mentorja in ne prejemaajo nobene strokovne pomoči.

vsaj nekdo, ki ima razumevanje za njegovo delo, pa čeprav to delo ne rodi takoj neposrednega, otipljivega učinka.

Vse to naš mladi strokovnjak na kakšnem inštitutu seveda najde — toda v gospodarstvu? Ni čudno, da se polagoma začinja spraševati, zakaj je pravzaprav študiral, da začinja pozabljati še tisto — precej abstraktno in pomanjkljivo — znanje, ki si ga je pridobil na fakulteti, namesto da bi mu bilo to znanje šele osnova za pridobivanje novega in novega znanja.

Razumljivo je, da se oba faktorja — nepripravljenost gospodarstva na sprejem strokovnjakov in nepripravljenost strokovnjakov za udejstvovanje v gospodarstvu — medsebojno potencirata in ustvarjata položaj, ki postaja z večanjem števila absolventov srednjih in visokih šol vedno bolj kritičen. Situacija se zaostruje do take mere, da grozi tem absolventom brezposelnost — pa čeprav jih naše gospodarstvo še kako potrebuje. (Pojavljajo se na primer brezposelni ekonomisti — in to kljub temu, da 85 % podjetij v Sloveniji nima niti enega ekonomista!)

Če ne bomo čimprej zamenjali neusposobljenih vodilnih kadrov in kadrov v kadrovske službah z usposobljenimi kadri ter objektivno ugotovili, kakšne strokovnjake potrebujemo, kdaj, kje in za kaj — potem bodo milijoni, ki smo jih izdali za šolanje tako potrebnih strokovnjakov (in to šolanje stane seveda neprimerno več kot usposabljanje delavcev v tovarni), vrženi v veter.

Govorim samo o denarju, ker gre tu pač za velike in zelo otipljive vsote. O škodi, ki jo primitivno kadrovanje povzroča na ljudeh samih, raje ne govorim. Ta škoda se namreč sploh ne da izraziti z nobenimi številkami.

9

Največje bogastvo sveta so ljudje. In zato morajo tudi ekonomisti končno priti do zaključka, da se v zadnji instanci še vedno najbolj splačajo tiste investicije, ki so vložene v — ljudi.

Vlaganje v intelektualni potencial ljudi tu nikakor ni na zadnjem mestu — saj se tisočerno obrestuje. Seveda pa je treba vedeti, kako in kam vlagati.

Predvsem je važno sledeče:

1. Vedeti moramo, *kakšne ljudi potrebujemo*, kakšne sposobnosti morajo imeti, kdaj in za kaj nam bodo potrebni. (Tega namreč ne vemo.)

2. Vršiti moramo kontinuirano *usmerjanje in izbor* kandidatov po teh vidikih. (Tega ne delamo dovolj sistematično in dosledno.)

3. *Vzgojni proces* moramo oblikovati v skladu s potrebami naše prakse. (Učni programi naj ne bodo več natrpani z nesmiselnim materialom.)

4. Skrbeti moramo za smotrno *zaposlovanje in razmeščanje* mladih strokovnjakov. (Za to ne skrbimo dovolj.)

Ravno sedaj, ob koncu šolskega leta, ko se tisoči in tisoči mladih ljudi vključujejo v strokovne šole, ko tisoči in tisoči zaključujejo svoje študije in stopajo s svojim znanjem v življenje, so ti problemi še prav posebno pereči in vredni premisleka.